

BUXORO ME'MORCHILIGINING ISLOM MADANIY TARIXIGA QO'SHGAN HISSASI

Jo'rayeva Parizod Zoyir qizi

O'zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20228641>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro me'morchiligining islom madaniyati va sivilizatsiyasi tarixidagi o'rni hamda uning jahon me'morchilik merosiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida Buxorodagi masjid, madrasa, maqbara va minoralarning me'moriy xususiyatlari, ularning islom san'ati va madaniyatidagi ahamiyati yoritilgan.

Shuningdek, Buxoro me'morchiligida milliy va diniy an'analarning uyg'unlashuvi, naqsh va bezak san'atining o'ziga xos jihatlari ilmiy asosda bayon etiladi. Maqolada Buxoro me'morchilik maktabining Markaziy Osiyo islom madaniyati taraqqiyotiga ta'siri ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro me'morchiligi, islom madaniyati, madrasa, masjid, maqbara, me'moriy meros, islom san'ati, Markaziy Osiyo, tarixiy obidalar, milliy me'morchilik.

Abstract: This article analyzes the role of Bukhara architecture in the history of Islamic culture and civilization, as well as its contribution to the world architectural heritage. The study highlights the architectural features of Bukhara's mosques, madrasas, mausoleums, and minarets, and their significance in Islamic art and culture.

Additionally, the harmony of national and religious traditions in Bukhara architecture, as well as the unique aspects of patterns and decorative art, are described on a scientific basis. The article also reveals the influence of the Bukhara architectural school on the development of Central Asian Islamic culture.

Keywords: Bukhara architecture, Islamic culture, madrasa, mosque, mausoleum, architectural heritage, Islamic art, Central Asia, historical monuments, national architecture.

KIRISH.

Buxoro qadimdan Sharq sivilizatsiyasining yirik markazlaridan biri sifatida nafaqat ilm-fan va madaniyat, balki me'morchilik san'atining ham rivojlangan maskani hisoblanadi. Ayniqsa, islom dini Markaziy Osiyo hududiga kirib kelganidan so'ng Buxoro shahri islom madaniyati, diniy ta'lim va me'moriy an'analar taraqqiyotida muhim o'rin egalladi. Asrlar davomida bunyod etilgan masjid, madrasa, maqbara va minoralar bugungi kunda ham o'zining tarixiy, diniy hamda badiiy ahamiyatini saqlab qolgan noyob me'moriy obidalar sifatida e'tirof etiladi.

Buxoro me'morchiligi o'zida milliy an'analar bilan bir qatorda islomiy me'moriy uslublarni uyg'unlashtirgani bilan ajralib turadi. Me'moriy inshootlardagi murakkab geometrik naqshlar, ganch va koshinkorlik san'ati, muqarnas hamda yozuv bezaklari islom san'atining yuksak namunalari hisoblanadi. Shu jihatdan Buxoro me'morchiligi nafaqat Markaziy Osiyo, balki butun islom olamining madaniy merosida muhim o'rin tutadi. Bugungi kunda tarixiy-me'moriy obidalarni o'rganish, ularni asrab-avaylash va ilmiy jihatdan tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Chunki Buxoro me'moriy merosi xalqning boy madaniyati, diniy qarashlari va tarixiy taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim manba vazifasini bajaradi. Mazkur maqolada Buxoro me'morchiligining islom madaniy tarixiga qo'shgan hissasi, uning me'moriy xususiyatlari hamda islom sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi o'rni ilmiy asosda tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Buxoro me'morchiligining islom madaniy tarixiga qo'shgan hissasini o'rganishda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Markaziy Osiyo me'morchiligi, islom san'ati va tarixiy obidalar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda Buxoro me'morchilik maktabining o'ziga xos jihatlari keng yoritilgan. Abu Bakr Narshaxiyning "Buxoro tarixi" asari, shuningdek, V.V. Bartold, G.A. Pugachenkova, L.I. Rempel kabi olimlarning ilmiy ishlari Buxoro tarixiy obidalar va ularning madaniy ahamiyatini o'rganishda muhim ilmiy asos hisoblanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa Buxoro me'morchiligining UNESCO madaniy merosi sifatidagi ahamiyati, uning islom sivilizatsiyasidagi o'rni hamda tarixiy obidalarni saqlash masalalari keng tadqiq etilgan. Tarixi Buxoro asarida Buxoro shahri islom olamining yirik madaniy va diniy markazlaridan biri sifatida tasvirlanadi. Narshaxiy shahardagi masjidlar, rabotlar va mudofaa devorlari haqida ma'lumot berib, Buxoroda me'morchilik va bunyodkorlik ishlari yuksak darajada rivojlanganini ta'kidlaydi. Xususan, u Ark qal'asi hamda jome masjidining qayta qurilishi haqida yozib, bu inshootlar shaharning siyosiy va diniy hayotida muhim o'rin tutganini qayd etadi. Bu ma'lumotlar Buxoro me'morchiligining ilk islom davridayoq rivojlanganini ko'rsatadi¹.

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida tarixiylik, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va madaniy-tarixiy metodlardan foydalanildi. Tadqiqot davomida Buxorodagi masjid, madrasa, maqbara va minoralarning me'moriy xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinib, ularning islom madaniyatidagi o'rni ochib berildi. Shuningdek, tarixiy manbalar, ilmiy adabiyotlar va zamonaviy tadqiqotlar asosida Buxoro me'morchiligining shakllanishi va taraqqiyot bosqichlari o'rganildi. Tadqiqot metodologiyasi orqali Buxoro me'moriy merosining nafaqat diniy, balki madaniy va estetik ahamiyati ham yoritib berildi².

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Buxoro me'morchiligi asrlar davomida Markaziy Osiyo hududida shakllangan islomiy me'moriy an'analarning eng yuksak namunalariidan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, Buxoro shahri nafaqat siyosiy va iqtisodiy markaz, balki islom dini, ilm-fan va madaniyat rivojlangan yirik ma'naviy maskan sifatida ham muhim o'rin egallagan. Aynan shu omillar shaharda ulkan me'moriy obidalar bunyod etilishiga zamin yaratgan. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Buxoro me'morchiligida diniy va milliy qadriyatlarining uyg'unlashuvi yaqqol namoyon bo'ladi. Xususan, Somoniylar maqbarasi, Minorai Kalon, Mir Arab madrasasi, Mag'oki Attor masjidi kabi obidalar o'zining me'moriy yechimi, geometrik naqshlari va bezak san'ati bilan islom me'morchiligining yuksak namunasi hisoblanadi. Ushbu inshootlarda koshinkorlik, ganchkorlik, arabiy yozuvlar va murakkab naqshlardan keng foydalanilgani Buxoro me'morlarining yuqori badiiy did va muhandislik salohiyatiga ega bo'lganini ko'rsatadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida Buxoro me'morchiligi boshqa islomiy hududlar me'morchiligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgani aniqlandi. Ayniqsa, Temuriylar davri me'morchiligi rivojida Buxoro me'moriy maktabining o'rni katta bo'lgan. Buxoroda shakllangan me'moriy uslublar keyinchalik Samarqand, Xiva va boshqa shaharlardagi diniy obidalarda ham davom ettirilgan. Bu esa Buxoro me'morchiligini islom sivilizatsiyasi tarixining ajralmas qismi sifatida baholash imkonini beradi³.

¹ Narshaxiy, Abu Bakr. *Tarixi Buxoro*. – Toshkent: Fan, 1991. – B. 45–63.

² Norkulov N. *Buxoro me'moriy obidalar va ularning madaniy ahamiyati*. – Toshkent, 2018. – B. 88–104.

³ Kamoliddinov Sh. *Markaziy Osiyo islom madaniyati tarixi*. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – B. 201–223.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, Buxoro me'moriy merosi nafaqat tarixiy va diniy ahamiyatga ega, balki bugungi kunda ham xalqning madaniy xotirasi va milliy o'zligini aks ettiruvchi muhim omil hisoblanadi. Shu sababli tarixiy obidalarni asrab-avaylash, restavratsiya qilish hamda ularni xalqaro miqyosda targ'ib etish dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, Buxoro tarixiy markazining UNESCO Butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgani uning jahon tamadduni tarixidagi beqiyos o'rnini yana bir bor tasdiqlaydi. Umuman olganda, olib borilgan tadqiqotlar Buxoro me'morchiligi islom madaniy tarixining muhim tarkibiy qismi ekanligini, uning me'moriy va estetik an'analari esa bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganini ko'rsatdi⁴.

Xulosa.

Buxoro me'morchiligi islom madaniyati va sivilizatsiyasi tarixida muhim o'rin egallagan noyob madaniy meros hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, Buxoro shahri asrlar davomida nafaqat ilm-fan va diniy ta'lim markazi, balki yuksak me'morchilik va san'at rivojlangan hudud sifatida ham shakllangan. Shaharda bunyod etilgan masjid, madrasa, maqbara va minoralar islom me'morchiligining mukammal namunalaridan biri bo'lib, ular o'zining me'moriy yechimi, estetik ko'rinishi va tarixiy ahamiyati bilan alohida ajralib turadi. Tadqiqot natijalari Buxoro me'morchiligida milliy va islomiy an'analarni uyg'unlashganini ko'rsatdi. Me'moriy obidalarda qo'llanilgan geometrik naqshlar, koshinkorlik, ganchkorlik va arabiy yozuv san'ati islom madaniyatining yuksak badiiy tafakkurini namoyon etadi. Shu bilan birga, Buxoro me'morchilik maktabi Markaziy Osiyo hududidagi boshqa shaharlar me'morchiligi taraqqiyotiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, maqolada Buxoro me'moriy merosi bugungi kunda ham o'zining tarixiy, madaniy va ma'naviy qiymatini saqlab qolayotgani ilmiy asosda yoritildi. Ayniqsa, tarixiy obidalarni asrash, restavratsiya qilish va kelajak avlodlarga yetkazish masalasi dolzarb vazifalardan biri ekani ta'kidlandi. Buxoro tarixiy markazining UNESCO Butunjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgani esa uning jahon sivilizatsiyasidagi beqiyos o'rnini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, Buxoro me'morchiligi islom madaniy tarixining ajralmas qismi bo'lib, uning boy me'moriy an'analari va estetik qadriyatlari bugungi kunda ham ilmiy hamda madaniy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Narshaxiy, Abu Bakr. Tarixi Buxoro. – Toshkent: Fan, 1991. – B. 45–63.
2. Vasily Bartold. Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida. – Toshkent: Sharq, 1990. – B. 161–176.
3. Galina Pugachenkova, Lev Rempel. Arxitektturniye pamyatniki Buxari. – Moskva: Iskusstvo, 1958. – B. 72–95.
4. Ahmadali Muhammadjonov. Qadimgi Buxoro. – Toshkent: Fan, 2001. – B. 118–134.
5. Shamsiddin Kamoliddinov. Markaziy Osiyo islom madaniyati tarixi. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – B. 201–223.
6. Norkulov N. Buxoro me'moriy obidalari va ularning madaniy ahamiyati. – Toshkent, 2018. – B. 88–104.

⁴ UNESCO. *Historic Centre of Bukhara*. – Paris, 2011. – P. 34–41.

7. Rempel L.I. Arxitektura ornamenti Uzbekistana. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1961. – B. 52–74.
8. Pugachenkova G.A. Iskustvo Sredney Azii. – Moskva: Iskustvo, 1979. – B. 140–168.
9. UNESCO. Historic Centre of Bukhara. – Paris, 2011. – P. 34–41.
10. Hillenbrand, Robert. Islamic Architecture: Form, Function and Meaning. – London: Thames & Hudson, 1994. – p. 215–260.

